

„Nincs szemetek az idők jeleire”

RAKOVSZKY ZSUZSA: AZ IDŐK JELEI

A költőként induló Rakovszky Zsuzsa 2002-ben jelentkezett először regénnyel, amelyet a recepció meglepetten, ugyanakkor nagy lelkesedéssel fogadott. A *kígyó árnyéka* narrátora, az idős Ursula 1666-ban tárja az olvasó elé emlékiratát, melyben többek között olyan, a szerző egész életművében hangsúlyos témák kerülnek elő, mint a személyiségkeresés, a szexualitás vagy éppen a női test és lélek, miközben a háttérben zajlik a történelem. Prózáirói debütálása után három évvel Rakovszky megírta következő, az 1950-es években játszódó *A hullócsillag éve* című regényét, melyet a 19. századba helyezett *VS*, majd a 20. század elejét megjelenítő *Szilánkok* követett. A 2017-es *Célia* a korábbi művekkel ellentétben a jelenünkből szólal meg, és teszi fel a kérdést, hogy milyen értékek határozzák meg a valóságshow-k és virtuális kapcsolatok világának emberét.

Az idők jelei mind az ábrázolt korszak, mind az elbeszéléstechnika tekintetében *A kígyó árnyékához* közelít a leginkább. Klasszikus történelmi regénnyel van dolgunk, mely az 1530-as évek felekezeti feszültségeibe nyújt betekintést egy szemtanú, a fiatalágát visszaidéző „öreg Betha” – vagy ahogy korábban emlegették, „a veres Liza” [9.] – jóvoltából. A törvénytelen gyermekként világra jött, majd saját apja, Bernard Knipperdolling házában cselédként dolgozó lány szólamán keresztül az olvasó végigkövetheti, hogy miként lesz a németországi Münster városa a katolikusok ellen fellázadó anabaptisták Új Jeruzsáleme. Az igaz Istent hirdető jámbor próféták fokozatosan a népet rettegésben tartó zsarnokokká fejlődnek, a hit nevében elkövetett gyilkosság, rablás és megfélemlítés abszurditása pedig normalitássá, a mindennapok részévé válik. A nagyfokú érzékenységgel megformált történet azonban korántsem a kegyetlenség felmutatásáról szól csupán, hanem az emberi kiszolgáltatottságról és esendőségről, valamint a lelki béke megtalálásának lehetőségéről is.

Történelmi regény voltából fakadóan *Az idők jelei* olyan hagyományba tagozódik be, ami Jósika Miklós *Abafijától* a műfaj 19. századi fénykorán át egészen a posztmodernig húzódik. Eszünkbe juthatnak Eötvös József, Jókai vagy éppen Kemény Zsigmond művei – utóbbi esetében például *A rajongók*, amelyben szintén a vallási fanatizmus problémája kerül középpontba; de említhetnénk akár Esterházy *Harmonia Caelestisét* vagy Márton László *Testvériség-trilógiáját* is. Bár korunk szövegei már kisebb-nagyobb mértékben eltérnek a hagyományos, Walter Scott-i formától, Rakovszky Zsuzsa egyértelműen él olyan elemekkel, melyek már a kezdetektől fogva meghatározzák a történelmi regény kategóriájába sorolható alkotásokat. Münster krónikáját valós eseményekre építi, ahogy a felvonultatott figurák nevével is lehet találkozni a törtételemlékek lapjain. Létező személy volt többek között az „arkangyal és egy csavaros eszű külvárosi suhanc” [87.] ábrázatát egyszerre magára öltő Leydeni János vagy éppen a „szép és tekintélyes külsejű” [23.] Knipperdolling is.

A szereplők jellemzését és a történet elbeszélését azonban egy fiktív karakter végzi el, jelen esetben Elizabeth, aki nemcsak külső szemlélőként figyel a városban bekövetkező forradalmi változásokat, hanem – bár nem központi cselekvőként, de –

maga is átéli azokat. Ennek köszönhetően a történelmi múlt sokat emlegetett mozzanatai étellel telnek meg: szinte hallhatjuk a megszokott latin helyett ezúttal német nyelven énekelt zsoldárok zengését, és figyelemmel kísérhetjük a lelkesítő beszédek által elbűvölt lakosság túlfűtött reakcióit. „Valami mámor vett erőt az embereken, de hogy ez a mámor miből táplálkozott, a hercegpüspök elleni haragból-e, a Rothman iránti rajongásból vagy tulajdon bátorságuk tudatából, azt akkor nem tudtam és még ma sem tudnám megmondani” [61.] – vallja a narrátor. Ugyan Liza nem mindig talál racionális magyarázatot a münsteriek viselkedésére, a teste leköveti a körülötte játszódó folyamatokat: a felcsillanó remény kiváltotta öröm, később pedig a kíméletlen kivégzések okozta rettenet átjárja az érzékeit („rajtam is végig-végigfutott valami borzongás, lúdbőrözött a hátam és a felső karom, mint amikor átázott ruhában járkál az ember hideg szélben” – 61.).

A narrátor szólamát Hermann von Kerssenbroch és egy „ismeretlen anabaptista költő” verses beszámolóí egészítik ki, egymásnak homlokegyenest ellentmondó nézőpontokból szemlélve az eseményeket. Míg az előbbi józan eszűket vesztett eretnekek valamiféle groteszk bacchanáliát idéző tivornyájáról számol be, az újrakeresztelők pártján álló poéta a mennyek országát látja megnyílni a hívek előtt. Rakovszky Zsuzsa egy interjúban elmondta, hogy az írás folyamata során valóban segítségére volt a szemtanúként jelenlévő Kerssenbroch kétkötetes műve, az azonban nem egyértelmű, hogy a regénybe bekerülő részletek fordítások vagy a forrás alapján született és a történethez gondosan hozzáillesztett költemények. Ami az ismeretlen anabaptistát illeti, az ő kiléte még kétesebb, könnyűszerrel elképzelhető az is, hogy fiktív szerzővel van dolgunk, amely újabb bizonyítékként szolgálna Rakovszky írói technikájának virtuozitására.

A versbetétek szilárd állásfoglalásával éles kontrasztban áll az elbeszélői pozíció, Liza ugyanis személyes tapasztalatai ellenére sem próbál meg igazságot tenni a felek között, nem ítélkezik, beszámolójának célja csupán az, hogy elmondjon mindent, „töviről hegyire, úgy, ahogyan volt” [9.]. Kitétetett megfigyelői státuszát paradox módon egy fiatalkori traumának köszönheti: miután saját nagyapja megerőszkolja, egy időre elveszíti a beszédképességét, némasága pedig felhatalmazza arra, hogy végighallgassa a megszállottan szervezkedő férfiak titkos tanácskozásait, hiszen senki sem fél attól, hogy eljár a szája. Nem vonja ki magát a történések alól, ugyanakkor különleges helyzetéből fakadóan számára megadatik a lehetőség, hogy a háttérben maradjon. „Sokszor már úgy éreztem, mintha valósággal láthatatlan lennék, annyira nem vettem tudomást a jelenlétemről” [39.] – írja ezzel kapcsolatban.

Bár egy ilyen mértékben részletes, párbeszédekkel gazdagított történetét egy cseléd lány szűrőjén keresztül átadni nem kockázatmentes vállalkozás, a szerző jó arányérzékkel dolgozik. Liza több ízben is reflektál megbízhatatlan voltára, és tematizálja az események visszaidézésének nehézségeit („nem állítom, hogy minden szavukra pontosan emlékszem, de a mondandójuk velejére igen” – 115.). Az egyetlen, némiképp problematikus pont az egyébként aprólékosan kidolgozott narrációs megoldások tekintetében meglátásom szerint a főhős hangjának eltűnése, majd egyik pillanatról a másira bekövetkező visszatérése. „Nem sokkal ezután vettem észre: hogy, hogy nem, megtört a gonosz varázslat, amit a démon idézett rám annak idején a tehénistállóban, és az Úr visszaadta a hangom” [57.] – számol be Liza

a csodával határos pillanatról. A befogadó ízlésétől is függ, hogy miként viszonyul a regény mesés-varázslatos vetületeihez, azt azonban el kell ismernünk, hogy ezek az elemek sem funkció nélkül kerülnek a szövegbe.

Az *idők jelei* ugyanis nemcsak a történelmi regény műfaját hozza játékba, hanem egész szcenírozásával, vészjósló képeivel és látomásosságával a rémregények világát is megidézi. Az újrakeresztelők csoportosulásainak a holdvilág nyújt hátteret, a Knipperdolling-házba fekete köpönyeges alakok érkeznek tanácskozni az éj leple alatt, és még a vigadozó tömeg is úgy fest, „mint a kárhozott lelkek valami pokolbeli ünnepélyen” [179.]. Napszállta után mintha a téboly teljesen eluralkodna rajtuk, a városlakók templomokba törnek be, ledöntik a szobrokat, feltörik a koporsókat, egy püspök feketére száradt holttestében pedig magát az ördögöt ismerik fel [65.]. A Münster jövőjét előrevetítő pokolképzetek már a történet legelején megjelennek: érkezésekor Liza égő várost vizionál, sőt, hallja „a félelem és a kétségbeesés jajgatását, és kárörvendő, sátáni nevetést” [17.]. Hermann von Kerssenbroch verse szerint „Isten megannyi rettentő csodáját” [5.] láthatták akkoriban az emberek, például három napot az égen – ez köszön vissza a kötet gyönyörűen kivitelezett borítóján is.

Az atmoszférateremtésen túl a rémhistóriák karakterei és látványelemei a realitástól való elemelkedést is szolgálják. Ez lehetővé teszi, hogy olyan megrázó, helyenként sokkoló események is elbeszélhetővé válhassanak, mint a gyermekek ellen elkövetett nemi erőszak. Amikor Liza a szüzességének elvesztéséről beszél, egy viharos éjjelt idéz az olvasó szeme elé, bántalmazó nagyapjában pedig egy „démon görbe, fekete alakját” [14.] véli felfedezni, csakúgy, mint később a hálókamráját gyakran meglátogató Leydeni Jánosban, akit néha az újhítűek angyalarcú prófétájának, máskor vérszívó vámpírnak lát [88.]. Nem ő az egyetlen, aki Jan groteszk szexuális fantáziáinak áldozatául esik: Isten akaratára hivatkozva a férfi Knipperdolling mostohalányát, Ánnchent is megszerzi magának. A legfelkavaróbb mégis kétségkívül az, amikor királlyá koronázása után a fiatalabbik nővérré, a tizenegy éves, ködös elméjű kis Clarára is szemet vet, majd deréktől lefelé véres vászonlepedőbe csavarva küldi vissza a szülői házba.

Ugyan a 16. századi nők helyzetét minden valószínűség szerint hitelesen ábrázolja a regény, az erőszakra, a testre, illetve a [női] szexualitásra tett érzékeny pszichológiai reflexiók már inkább a jelenünkből beszélnek. „Mert hát csakugyan: ha senkinek nem vagyok fontos, hogyan lehetnék fontos önnönmagamnak?” [16.] – teszi fel a kérdést Liza, amikor már nincs ereje védekezni nagynénje férjének közeledése ellen, mondván, hogy neki úgyis mindegy, mivel saját magát is értéktelennek látja a korábbi megrázkódtatásból kifolyólag. Nemcsak a traumatizált, hanem a vágyakozó női test is kirajzolódik viszont a kötetben, ami pedig a szellemi oldalt illeti, sokrétű, nemritkán ambivalens érzelmek és komplex gondolatok tűnnek fel Liza szólamában, amelyek olykor nehezen összeegyeztethetőek egy cselédlány belső világáról alkotott elképzeléseinkkel. „Saját korának tudását látványosan megnyitja, kitérít a múlt felé, de nem imitálja, hogy képes volna megfelelni róla” – írta anno Gács Anna *A kigyó árnyékáról* [Gács Anna, *Orsolya vándorévei*, Jelenkor, 2003/9., 895.]. Ez a kijelentés a szóban forgó műre vonatkoztatva szintén megállja a helyét, hiszen Rakovszky ezúttal sem próbálja meg mindenáron áthidalni az időbeli távolságot, és nem archaizál: a mai olvasót szólítja meg.

Történelmi regények esetében megkerülhetetlenül adja magát a kérdés, hogy miként kapcsolhatjuk az olvasottakat a jelenünkhöz, tartalmaz-e az adott szöveg valamilyen explicit vagy rejtett üzenetet számunkra. Az *idők jelei* amellett, hogy egy specifikus, valós eseményekre épülő konfliktust helyez fókuszba, elénk tárja azt a napjaink társadalmában is felfedezhető folyamatot, ahogy a hatalom eltíporja az emberek méltóságát, és egyre drasztikusabb mértékben férkőzik be az életükbe, a gondolataikba. Az eredetileg a püspöki zsarnokság ellen fellépő újhítek vezéralakjait olyannyira megrészegíti az erő, a gazdagság és a szentté nemesülés ideája, hogy maguk is elnyomókká válnak, Münsterben pedig már csak „a megszállottak és a halálra rémültek” maradnak [212.]. Jan Bockelsen a végletekig elrugaszkodott törvényeket hoz, melyeket Isten parancsaként közvetít, vagy a Szentírással támaszt alá – a többnejűség bevezetését például Ábrahám és Jákob feleségeire hivatkozva.

A narrátor ugyanakkor mindezek ellenére sem gyűlöli a fanatikus prófétát, erőszakossága mellett néhol bátorságát, sőt, esendőségét is az olvasó elé meri tárni. Károlyi Csaba negatívumként említi a regénnyel kapcsolatban, hogy nem mutatja meg kellőképpen „az egyes szereplők jellemét, alkatát, finomságait, inkább típusokat kapunk” [Károlyi Csaba, „*Szegény halottak*”, *Élet és Irodalom*, 2023. 01. 20.]. Meglátásom szerint azonban komplex, alaposan kidolgozott karakterek rajzolódnak ki: Knipperdolling vágyja az elismerést, és elhivatottan küzd, tud viszont végtelenül gyámoltalan is lenni, míg a felesége gögös, de gondoskodó asszony, aki a szeretteiért félelmet nem ismerve harcol. Bernhard Rothman prédikátor rejtélyes, mégis vonzalmat keltő, Jan pedig kiszámíthatatlan, „mint a füst vagy a hajnali köd” [155.]. Liza meghagyja nekünk a döntést, hogy pálcát törünk a végül kudarcot valló vakbuzgó anabaptisták felett, vagy tetteik ellenére érzünk valamiféle szánalmat irántuk, ahogy a főtéri ketrecekben fél évszázadon át oszladozó, elrettentés gyanánt közszemlére tett holttestükre gondolunk.

Rakovszky Zsuzsa hatodik regénye helyenként nyers és szókimondó, máskor finom, lírai nyelven megformált mese történelmi kataklizmákról és egyéni sorsokról. Sötét és idegen, bizonyos elemeiben mégis ismerős világot tár a befogadó elé, miközben elgondolkodtat arról, hogy vajon létezik-e színtiszta gonoszság, vagy a megszállott münsteri vezetők sem voltak rosszabbak „mint sokan mások, mint majdnem mindnyájan”, csupán túl „magas polcra” kerültek [310.]. „Nincs szemetek az idők jeleire” [111.] – vágja az őt jobb belátásra bírni igyekvő fivéréi fejéhez Bernard Knipperdolling. A cselekmény végére azonban világossá válik, hogy sem ő, sem általánosságban véve mi, emberek nem igazán „szoktuk megszívlelni” [311.] az óva intő figyelmeztetéseket. Talán ez az oka annak, hogy a történelem gyakran ismétli önmagát, innen olvasva pedig igencsak borúlátó kép is kirajzolódhatna előttünk az utolsó lapokhoz érve. Mégsem kell rossz szájjal becsuknunk a könyvet, az öreg Betha ugyanis nem keserűséggel, hanem bölcs rálátással és békével tekint vissza a múltjára. Emlékirata azt üzeni nekünk, hogy ha az események folyásába nem is mindig avatkozhatunk bele, az módunkban áll, hogy a jóságot válasszuk, és megőrizzük belső szabadságunkat. [Magvető]

BAKÓ SÁRA